

CJJ04_11

Klára Osolsobě

osolsobe@phil.muni.cz

Slovesa ze substantiv, adjektiv, sloves a adverbii

- Slovesa ze substantiv
- Slovesa z adjektiv
- Slovesa ze sloves
- Slovesa z adverbii

-i-t od substantiv jsou slovesa

- **připisující podmětu činnost nebo stav** (*hospodařit, svědčit, rybařit, lenořit, otročit, pytláčit, zahradničit, kupčit, farmařit*);
- **vyjadřující změnu stavu podmětu** (*vítězit, vévodit, bláznit, panikařit, běsnit, čertit (se), kámořit, hysterčit, jančit, chytračit*);
- slovesa s významem **projevování/provádění činnosti označené základovým substantivem** (*hovořit, hrozit, toužit, věřit, dlužit, vděčit, žíznit, chmuřit (se), válčit, kouřit*, s rozšířeným základem *řeč-n-it*);
- **neosobní slovesa vyjadřující, že nastává/trvá atmosférický jev** (*sněžit, bouřit*);
- slovesa ze substantiv vyjadřují **působení změny stavu** (živého předmětu): *hostit, věznit, přátelit se, kamarádit se, mrzačit, šlechtit*;
- **činnost na základě neživé substance, která je jejím předmětem**. Tato lze dělit na slovesa **a) vytvářeného předmětu** (*hromadit, kupit, rojit se, řadit, řetězit, hrbit se, jiskřit, plodit, potit se, vlnit se, vířit, špinit, leštit*); zřídka **b) zasahovaného/zasaženého předmětu** (*ručit, hrdlit se*) a slovesa s významem **c) opatřovat čím** (*barvit, hnojit, solit, ženit se*);
- poslední typ je někdy obtížné odlišit od skupiny sloves s významem prostředku činnosti, kam řadíme slovesa s významem **užívat věci** vyjádřené základovým substantivem jako prostředku (*zvonit, kotvit, bruslit, troubit, plachtit, kosit*).;
- Jako samostatnou skupinu lze vydělit slovesa vyjadřující **místní okolnost děje**: jejich děj probíhá na místě, které udává základové substantivum (*trůnit, hnízdit, tábořit*).

***-a-t* od substantiv jsou ojediněle odvozena slovesa s těmito významy:**

- **vytvářet** to, co označuje základové substantivum (*hnis* → *hnisat*, *črta* → *črtat*, *cval* → *cválat*). K této skupině je možné počítat i slovesa odvozená od jmen dějových utvořených od sloves označujících zvuky: *klap* → *klapat* → *klapot* → *klapotat*;
- **užívat** to, co označuje základové substantivum: *čenich* → *čenichat*, *hlas* → *hlásat*;
- **mít** to, co označuje základové substantivum: *spěch* → *spěchat*;

-ova-t od substantiv jsou slovesa

- vytvářet to, co označuje základové substantivum (*plán* → *plánovat*, *porce* → *porcovat*, *slabiky* → *slabikovat*, *tunel* → *tunelovat*, *žert(y)* → *žertovat*);
- používat jako nástroj to, co označuje základové substantivum (*bič* → *bičovat*, *buben* → *bubnovat*, *pěst* → *pěstovat*, *sklad* → *skladovat*, *telefon* → *telefonovat*);
- opatřovat tím, co označuje základové substantivum (*čísla* → *číslovat*, *led* → *ledovat*, *strava* → *stravovat (se)*, *úkol* → *úkolovat*, *značka* → *značkovat*);
- při odvozování od abstrakt se může jednat i o význam mít to, co označuje základové substantivum (*nárok* → *nárokovat (si)*, *pochyby* → *pochybovat*, *vzdor* → *vzdorovat*);
- ke tvoření od abstrakt patří také zpětné tvoření sloves od dějových substantiv (*boj* → *bojovat*, *cesta* → *cestovat*, *obchod* → *obchodovat*, *pochod* → *pochodovat*);
- Od substantiv se dále odvozují slovesa s významem být jako ten, koho (popř. to, co) označuje základové substantivum (*papoušek* → *papouškovat*, *světélko* → *světélkovat*, *Švejk* → *švejkovat*);
- Pokud základové substantivum není vlastním jménem, může přecházet ve význam být tím, koho (co) označuje základové substantivum (*host* → *hostovat*, *král* → *kralovat*, *sponzor* → *sponzorovat*, *soudce* → *soudcovat*, *učitel* → *učitelovat*). Hranice mezi oběma významy není ovšem vždy ostrá: např. *šéfovat* může podle situace znamenat jak ‚být šéfem‘, tak i ‚počínat si jako šéf‘;
- u sloves tvořených od substantiv označujících čas nebo dobu se objevuje i význam strávit dobu, kterou označuje základové substantivum (*zima* → *zimovat*, *víkend* → *víkendovat*).

-e/-ě-t od substantiv

- se tvoří slovesa s významy:
- **stávat se tím / začít se podobat tomu**, kdo/co je pojmenován/o základovým substantivem: *vlčet* (stávat se ← *vlkem*, tj. divočet). Analogicky k slovesům odvozeným od adjektiv na *-atý/-ovatý* se substantivní kmen zpravidla rozšiřuje o *-at-/-ovat-*: *cvok* → *cvok-at-ět*; *dědek* → *dědk-ovat-ět*, podobně *bačkorovatět*, *slizovatět*, *fotrovatět*, *frackovatět*, *morousovatět*; alternativně lze proto vyčlenit rozšířenou sufixální variantu *-ovatět*. Základovým slovem může být i osobní vlastní jméno: *Klaus* → *klausovatět*, *Paroubek* → *paroubkovatět*, podobně *werichovatět*, *kužvartovatět*, *grossovatět*;
- **vydávat ze sebe to**, co je pojmenováno základovým substantivem: *vonět* (mít/vydávat ← *vůni*), *slzet* (ronit ← *slzy*), podobně *zvučet*, *krvácet*, *smrdět*;
- významově jedinečné je *večeřet* (jíst ← *večeři*);
- Dnes již částečně motivačně zastřena jsou slovesa *umět* (← *um*), *rozumět* (← *rozum*), *myslet* (← *mysl*), *želet* (← *žal*), *bydlet* (← *bydlo*) s významem **(7) mít/využívat/vykazovat to**, co je pojmenováno základovým substantivem.

***-i-t* z adjektiv**

- mají význam **stavu**: **‚být/jevit se takovým, jako vyjadřuje základové adjektivum‘** (malý počet sloves jako např. *vlastnit, (ne)lenit, smutnit, veselit se, tesknit, divočít*)

-a-t z adjektiv

- nesou většinou význam **stávat se takovým**, jakým je základové adjektivum: *červený* → *červenat*, *modrý* → *modrat*, *teplý* → *teplat*. Jen zřídka je tento význam dále modifikován (*chutnat*).

-e-/-ě-t z adjektiv se tvoří slovesa s významy:

- **mít vlastnost** pojmenovanou základovým adjektivem, tj. být nějaký: *hladovět* (být ← *hladový*), *lačnět* (být ← *lačný*), podobně *churavět*, *strmět*, *bolavět*;
- **získávat vlastnost** pojmenovanou základovým adjektivem, tj. stávat se nějakým: *šedivět* (stávat se ← *šedivým*), *vodnatět* (stávat se ← *vodnatým*), podobně *bělet*, *červavět*, *děravět*, *dětinštět*, *dřevěnět*, *fialovět*, *košatět*, *lenivět*, *plesnivět*, *plešatět*, *práchnivět*, *růžovět*, *uhelnatět*, *vápenatět*.
- S vyšší frekvencí se však vyskytují v prefigované formě, zpravidla s prefixem *z-/ze-*: *zrůžovět*, *zkrásnět*, *zmužnět*, *zešedivět*. Některá slovesa s významem nabývání vlastnosti jsou uzuální pouze s prefixem, např. *onemocnět* (stát se ← *nemocným*), *zeštíhlet* (stát se ← *štíhlým*).

Všimněme si

- Nová slovesa se netvoří konverzí k
- 1. třídě slovesné
- 2. třídě slovesné typu *začít*
- 3. třídě slovesné typu *krýt*
- Jsou to třídy uzavřené
- Při tvoření sloves ze sloves (trnsflexi) pokládáme slovesa uzavřených tříd za primární (neodvozená viz pořadí sloupců na slidech 14, 15, 16 níže).

Transflexe sloves

1	m luvit (48180)	m luvívat (79)
2	s nažit (45894)	s nažívat (1)
3	p atřit (44727)	p atřívat (73)
4	c ítit (39322)	c ítívat (18)
5	ch odit (30082)	ch odívat (894)
6	v ěřit (29040)	v ěřívat (15)
7	p latit (28533)	p latívat (11)
8	p ůsobit (24296)	p ůsobívat (1)
9	t vořit (21495)	t vořívat (3)
10	t vrdit (20445)	t vrdívat (43)
11	l íbit (18295)	l íbívat (1)
12	m ěnit (16219)	m ěnívat (2)
13	ř ěšit (16016)	ř ešívat (4)
14	p rosit (15171)	p rosívat (41)
15	s loužit (15085)	s loužívat (26)
16	j ezdit (14242)	j ezdívat (370)
17	b avit (14077)	b avívat (19)
18	t ěšit (12774)	t ěšívat (21)

1	ř íkat (99346)	ř íkávat (1484)
2	d ostat (82781)	d ostávat (12059)
3	d ělat (75480)	d ělávat (665)
4	n echat (54787)	n echávat (6550)
5	č ekat (48386)	č ekávat (107)
6	v ypadat (45557)	v ypadávat (253)
7	z ůstat (43466)	z ůstávat (14982)
8	z ískat (37178)	z ískávat (5001)
9	z namenat (36326)	z namenávat (2)
10	p racovat (36219)	p racovávat (2)
11	j ednat (26822)	j ednávat (2)
12	h ledat (25935)	h ledávat (5)
13	d ívat (25804)	d ívávat (5)
14	z ačínat (24735)	z ačínávat (3)
15	s ledovat (23428)	s ledovávat (3)
16	t rvat (21952)	t rvávat (3)
17	b ývat (21456)	b ývávat (39)
18	v ydat (21220)	v ydávat (6626)

Transflexe sloves

1	být (4044082)	bývat (21456)
2	zbýt (6336)	zbývat (8126)
3	přibýt (3021)	přibývat (2532)
4	pokrýt (2800)	pokrývat (2323)
5	zakrýt (2515)	zakrývat (1544)
6	skrýt (2030)	skrývat (6097)
7	nabýt (1957)	nabývat (1656)
8	umýt (1735)	umývat (361)
9	ukrýt (1672)	ukrývat (1822)
10	odbýt (1166)	odbývat (232)
11	dobýt (1156)	dobývat (635)
12	mýt (1083)	mývat (10)
13	přikrýt (1006)	přikrývat (164)
14	odkrýt (903)	odkrývat (431)
15	překrýt (687)	překrývat (772)
16	ubýt (686)	ubývat (1283)
17	omýt (628)	omývat (323)
18	pobýt (493)	pobývat (1374)

1	vybrat (17929)	vybírat (7140)
2	zabrat (3961)	zabírat (2002)
3	probrat (3190)	probírat (2431)
4	odebrat (2294)	odebírat (1060)
5	nabrat (2271)	nabírat (1466)
6	rozebrat (969)	rozebírat (1049)
7	přibrat (806)	přibírat (193)
8	poprat (734)	popírat (1586)
9	ubrat (648)	ubírat (1359)
10	přebírat (552)	přebírat (1559)
11	vyprat (536)	vypírat (6)
12	prodrat (501)	prodírat (832)
13	dobrat (402)	dobírat (390)
14	obrat (358)	obírat (191)
15	pobrat (267)	pobírat (451)
16	nasrat (218)	nasírat (7)
17	vydrat (195)	vydírat (404)
18	ožrat (118)	ožírat (55)

Transflexe sloves

1	mus et (200381)	mus ívat (1)
2	vid ět (99270)	vid ívat (5)
3	mys let (82118)	mys lívat (86)
4	slyš et (34792)	slyš ívat (3)
5	drž et (26017)	drž ívat (9)
6	um ět (25984)	um ívat (9)
7	lež et (23773)	lež ívat (3)
8	nacház et (16115)	nacház ívat (1)
9	vycház et (14619)	vycház ívat (2)
10	vrac et (14208)	vrac ívat (83)
11	přicház et (14133)	přicház ívat (29)
12	vypráv ět (14005)	vypráv ívat (3)
13	chyb ět (13645)	chyb ívat (2)
14	docház et (13538)	docház ívat (5)
15	bydl et (12344)	bydl ívat (42)
16	přemýš let (12024)	přemýš lívat (2)
17	uvád ět (10952)	uvád ívat (1)
18	přináš et (9819)	přináš ívat (3)

1	zved nout (17969)	zved ávat (2)
2	napad nout (16730)	napad ávat (2)
3	pad nout (9785)	pad ávat (2)
4	odmít nout (9621)	odmít ávat (1)
5	sed nout (7564)	sed ávat (1054)
6	spad nout (6794)	spad ávat (5)
7	ocit nout (6374)	ocit ávat (1)
8	vrh nout (5867)	vrh ávat (2)

Transflexe sloves

1	donést (2207)	donosit (61)	donášet (162)
2	nanést (830)	nanosit (167)	nanášet (458)
3	odnést (4986)	odnosit (78)	odnášet (1053)
4	přenést (3433)	přenosit (4)	přenášet (2721)
5	roznést (359)	roznosit (3)	roznášet (402)
6	snést (3116)	snosit (23)	snášet (5804)
7	unést (2563)	unosit (16)	unášet (878)
8	vynést (2623)	vynosit (35)	vynášet (961)

1	navézt (121)	navozit (31)	navážet (124)
2	odvézt (5077)	odvozit (32)	odvážet (637)
3	rozvézt (86)	rozvozit (1)	rozvážet (195)
4	vyvézt (563)	vyvozit (2)	vyvážet (962)

1	dovést (8343)	dovodit (159)	dovádět (328)
2	navést (315)	navodit (474)	navádět (252)
3	odvést (4183)	odvodit (1574)	odvádět (1857)
4	přivést (7333)	přivodit (562)	přivádět (1502)
5	uvést (31577)	uvodit (6)	uvádět (10952)
6	vyvést (2297)	vyvodit (680)	vyvádět (1074)
7	zavést (6666)	zavodit (1)	zavádět (1471)

Transflexe sloves

1	obléci (1929)	oblékat (1891)
2	stéci (155)	stékat (1492)
3	protéci (211)	protékat (827)
4	svléci (111)	svlékat (709)
5	vytéci (318)	vytékat (619)
6	přetéci (174)	přetékat (453)
7	opéci (508)	opékat (334)
8	převléci (248)	převlékat (314)
9	odtéci (143)	odtékat (274)
10	navléci (194)	navlékat (252)
11	zatéci (25)	zatékat (177)
12	roztéci (89)	roztékat (103)
13	přítéci (142)	přítékat (100)
14	vtéci (24)	vtékat (92)
15	zapéci (116)	zapékat (92)
16	otéci (99)	otékat (73)
17	obtéci (9)	obtékat (63)
18	natéci (147)	natékat (44)
19	vysvléci (52)	vysvlékat (34)

1	dotéci (28)	dotočit (103)	dotáčet (23)
2	natéci (147)	natočit (4349)	natáčet (2213)
3	obtéci (9)	obtočit (208)	obtáčet (133)
4	otéci (99)	otočit (15355)	otáčet (3160)
5	protéci (211)	protočit (204)	protáčet (78)
6	přetéci (174)	přetočit (237)	přetáčet (76)
7	přítéci (142)	přitočit (154)	přítáčet (2)
8	roztéci (89)	roztočit (552)	roztáčet (260)
9	stéci (155)	stočit (1122)	stáčet (586)
10	vytéci (318)	vytočit (939)	vytáčet (441)
11	zatéci (25)	zatočit (1054)	zatáčet (250)

1	domoci (167)	domáhat (634)
2	dopomoci (253)	dopomáhat (70)
3	namoci (22)	namáhat (890)
4	napomoci (779)	napomáhat (1006)
5	odpomoci (33)	odpomáhat (2)
6	pomoci (31050)	pomáhat (15057)
7	přemoci (1198)	přemáhat (394)
8	rozmoci (82)	rozmáhat (99)
9	vymoci (300)	vymáhat (498)
10	vypomoci (276)	vypomáhat (295)
11	vzmoci (129)	vzmáhat (58)

Transflexe sloves

1	dojmout (644)	dojímat (391)
2	najmout (1523)	najímat (367)
3	odejmout (275)	odejímat (1)
4	pojmovout (1956)	pojímát (438)
5	pronajmout (1244)	pronajímat (657)
6	přejmout (204)	přejímat (318)
7	přijmout (13838)	přijímat (5427)
8	ujmout (2892)	ujímat (224)
9	vyjmout (1263)	vyjímat vynímat (875)
10	zajmout (609)	zajímat (16137)
11	zaujmout (6989)	zaujímat (1694)

1	dobít (260)	dobíjet (303)
2	dolít (435)	dolívat (10)
3	dopít (739)	dopíjet (108)
4	dosnít (7)	dosnívat (1)
5	dosít (11)	dosívat (1)
6	došít (10)	došívát (2)
7	dozdít (13)	dozdívát (1)
8	doznít (199)	doznívát (225)
9	dožít (1406)	dožívat (394)
10	dít (14291)	dívat (25804)
11	chtít (189887)	chtívát (2)
12	mít (734065)	mívat míjet (5760)
13	nabít (582)	nabíjet (443)
14	nadít (37)	nadívat (20)
15	nahnít (1)	nahnívát (1)
16	nalít (3054)	nalívát (39)
17	našít (86)	našívát (16)
18	navít (2)	navíjet (83)
19	obezdít (17)	obezdívát (3)
20	obšít (33)	obšívát (7)
21	odbít (184)	odbíjet (154)
22	odeznít (408)	odeznívát (74)
23	odlít (153)	odlívat (6)
24	odít (228)	odívát (91)

Transflexe sloves

1	sedět (31493)	sednout (7564)
2	tvrdit (20445)	tvrdnout (152)
3	líbit (18295)	líbnout (17)
4	pustit (15933)	pustnout (42)
5	zmizet (14804)	zmiznout (35)
6	řídít (11158)	řídnout (192)
7	vadit (10318)	vadnout (144)
8	nastoupit (8108)	nastoupnout (1)
9	vystoupit (7915)	vystoupnout (32)
10	chytit (7144)	chytnout (2104)
11	viset (7061)	visnout (2)
12	přistoupit (5873)	přistoupnout (1)
13	zachytit (5586)	zachytnout (9)
14	žít (3846)	živnout (2)
15	stydět (3555)	stydnout (60)
16	mrzet (3340)	mrznout (686)
17	zřít (2251)	zřít (31)
18	ožít (1589)	ožít (86)

1	vypadat (45557)	vypadnout (4603)
2	připadat (18752)	připadnout (1377)
3	vznikat (11392)	vzniknout (20263)
4	odmítat (7320)	odmítnout (9621)
5	padat (6711)	padnout (9785)
6	koukat (5903)	kouknout (1494)
7	ovládat (5895)	ovládnout (3702)
8	stoupat (5809)	stoupnout (3229)
9	klesat (4868)	klesnout (5307)
10	dýchat (4773)	dýchnout (280)
11	zvedat (4542)	zvednout (17969)
12	zašeptat (4426)	zašeptnout (1)
13	váhat (3644)	váhnout (1)
14	zvládat (3232)	zvládnout (12030)
15	napadat (3148)	napadnout (16730)
16	vázat (2927)	váznout (370)
17	hýbat (2704)	hýbnout (9)
18	pronikat (2568)	proniknout (3652)
19	šeptat (2564)	šeptnout (333)
20	spadat (2382)	spadnout (6794)

Slovesa od adverbí

- **-i-t:** ‚učinit něco, aby děj probíhal tak/tam, jak označuje základové příslovce‘ (*mírnit, škaredit se, pozdit se, venčit*, od rozšířeného základu *před-č-it, proti-v-it se*);
- **-ova-t:** (*opětovat*);

Prefixace

- Gramatické a slovotvorné prefixy
- Jak poznáme syntetické futurum
- Negace
- Modifikace prefixy

Prefixace – gramatická funkce prefixu

- Prefixy čistě vidové (čistě vidový prefix poznáme tak, že od prefigovaného slovesa nelze utvořit sekundární imperfektivum, takže máme např. *psát – napsat – ~~napisovat~~* prefix *na-* plní gramatickou funkci – tvoření vidového protějšku, *psát – zapsat – zapisovat* prefix *za-* neplní gramatickou funkci – tvoření vidového protějšku).
- Prefix *po-* (ojediněle má variantu *pů-*) jimiž se tvoří tzv. syntetické futurum : *jede – pojede, jde – půjde ...*

Jak poznáme syntetické futurum

- Pomůžeme si převedením celé výpovědi na konstrukci s modálním slovesem:
 - Půjdu do školy. → Musím jít do školy.
 - Poběžím za ní. → Musím za ní běžet.
- **Syntetické futurum** je soubor tvarů s předponou *po-/pů-* připojenou ke tvarům indikativu přítomného (někdy též imperativu) s futurálním významem. Tyto tvary patří k infinitivu BEZ *po-/pů-*.
- Slepice pobíhá po dvoře. → Slepice musí pobíhat po dvoře.
- Posedíme si u ohně. → Musíme si posedět u ohně.
- Nejde o syntetické futurum ale o tvary slovesa s předponou *po-*.

Negace

- Většina sloves (výjimkou je např. *nenávidět*) tvoří pravidelně prefixem *ne-* negativní protějšky, které pro svůj predikovatelný význam jsou zahrnovány pod tvary bez negujícího prefixu *ne-*.
- Přesto můžeme pozorovat některé korelace mezi videm a negací:
- Zavři dveře! × Nezavírej dveře!
- Jdi domů! × Nechod' domů!
- Pošli mu dopis! × Neposílej mu dopis.

Modifikace prefixy

- Většina prefixů modifikuje význam základového slovesa (viz např. výše *psát – zapsat, upsat, vepsat, nadepsat, podepsat, odepsat, vypsát, připsat, předepsat, ...*).
- Existují i případy prefixálně sufixálního tvoření (cirkumfixace): *smrdět* → *za-smrád-nou-t*, *tráva* → *za-trav-n-i-t*

Jazykové hádanky

- V češtině existuje slovesa *zabývat* *vzývat*. Mohlo by v případě tvarů *zabívat* a *vzívat* jít o jinou chybu než o chybu pravopisnou?
- Existuje v češtině slovesa s infinitivem na **ovat**, které netvoří tvary podle typu **kupovat**?
- Existuje v češtině sloveso, jehož tvar ve 3. osobě sg. indikativu přítomného času končí na **ne** a nemá infinitiv na **nout**?
- Liší se významově dvojice sloves **tančit/tancovat, nořit/norovat, škodit/škodovat, trefit/trefovat, hostit/hostovat, cílit/cílovat, stínit/stínovat, pářit/párovat, hubit/hubovat, rejdit/rejdivat, roubit/roubovat, uzlit/uzlovat**?

Jazykové hádanky

- Existují v češtině věty, v nichž se objevuje ... bude jít... nebo ... bude jet...?
- Kolik významů mohou mít tvary sloves jako nezmař a nevraž?
- Je pravdivé následující tvrzení? „Začíná-li sloveso na nad, pak se o prefix nad- jedná tehdy a jen tehdy, následuje-li za d souhláska.“
- Je pravdivé následující tvrzení? „Prefixy končící na souhlásku (nad, pod, před, od, s, z, v, roz) mají vokalizovanou variantu vždy, pokud následuje skupina souhlásek.“